

Література

1. Біблія або Книги Святого Письма Старого й Нового заповіту: із мови давньоєврейської та грецької на українську наново перекладена. –Українське Біблійне товариство, 2004.
2. Единое отечество. Ольга Кравец. <http://www.otechestvo.org.ua/eo/20051/eo2701.htm>
3. Історія релігії в Україні: у 10-ти т. // Редколегія: А.Колодний (голова) та ін. Пізній протестантизм в Україні. Т.6. // за ред. П.Яроцького. – Київ – Дрогобич, 2007.
4. Концепція соціального служення Всеукраїнського Союзу Церквей ХВЕП <http://www.mahanaim.org.ua/59/rus/index.html>
5. Основи віровчення та богослужбової практики. – Видання Всеукраїнського Союзу Церков Християн віри євангельської п'ятидесятників. – б/р.
6. Паночко М.С. Звітна доповідь // Річна звітна конференція м. Київ, Березень, 2009.
7. Паночко М.С. Пріоритети соціальної доктрини церкви: вітчизняний досвід // Актуальні проблеми соціальної діяльності релігійних організацій України: Доповідь, за круглим столом у м. Київ, 26.06.2007р.
8. Програма реабілітації. Поетапний курс проходження реабілітації в стаціонарному християнському центрі «Маханаім» <http://www.mahanaim.org.ua/52/rus/index.html>
9. Соловій Р.П. Історично-богословський контекст виникнення п'ятидесятництва: рух святості // Богословские размышления. Евразийский журнал богословия.– ЕААА, 2003. – № 3.
10. Теологический энциклопедический словарь под ред. Уолтера Элвелла – М., 2003.
11. Христина Манжалій. Соціальна діяльність нових релігійних інституцій в сучасній Україні. Релігія та соціум. Часопис. – Чернівці: Рута, 2008. – №1.
12. Черенков М.М. Європейська реформація та український євангельський протестантизм: Генетико-типологічна спорідненість і національно-ідентифікаційні виміри сучасності: Монографія. – Одеса: Християнська просвіта, 2008.

Summary

Vasyl Malyk

**The socialization of person in the light of eschatological doctrine of the
Evangelic Faith Christian Church**

The article is devoted to the analysis the ways and forms of the socialization of person in the context of eschatological doctrine of the Evangelic Faith Christian Church, its socially meaning activity. It is outlined the perspectives of the human future according to the global transformations.

УДК 316.346.32 – 053: 316.64

© Володимир Пержун
м. Чернівці

**ВИТОКИ Й ЕВОЛЮЦІЯ ІСТОРИЧНОЇ СВІДОМОСТІ:
ІСТОРИКО-СОЦІОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ**

Відродження української державності та становлення громадянського суспільства в Україні потребують звернення до історичного минулого, історичного досвіду, історичної пам'яті. Ці духовні складові життєдіяльності людини об'єднуються у такий суспільний феномен як історична свідомість. Проблема зародження й еволюції історичної свідомості, а також наукові підходи до вивчення її природи та сутності присвячена дана стаття.

Ключові слова: історична свідомість, історико-соціологічне пізнання, нація, суспільство, історична пам'ять, соціальні функції, традиція.

Актуальність. Українська нація на нинішньому етапі стоїть перед вибором подальшого шляху свого розвитку. Цей шлях, на нашу думку, повинен носити самобутній характер з чітко виразними національно-державницькими ідеями. Він не простий, потребує багато роботи і знань, волі, прагнень, зрештою патріотизму і поваги до своєї рідної землі і народу. У такій ситуації все більшої вагомості набуває історичне минуле, історичний досвід без усвідомлення якого неможливе розуміння сучасних реалій, прийняття важливих рішень.

Вплив минулого на сучасне перетворюється на один з найбільш напружених моментів суспільного буття, що зачіпає систему соціальних цінностей, а значить і духовно-культурне

відродження в цілому, тому не випадково події минулого, відображені в історичній пам'яті у всіх її проявах, стають зараз предметом наукових дискусій та загостреної уваги суспільства.

Отож, в умовах, коли історичний досвід стає складовим життєдіяльності суспільства, дослідження природи й еволюції феномену історичної свідомості, а також розуміння важливості історичної свідомості як в науково-теоретичній, так і в практичній роботі набуває все більшої актуальності і потребує подальшого вивчення.

Мета. Виходячи з науково-теоретичних здобутків і потреб соціально-політичної практики, метою статті є: проаналізувати етапи зародження, становлення і розвитку історичної свідомості як феномену духовного життя суспільства.

Завдання. Відповідно до поставленої мети визначаємо такі завдання: розкрити природу історичної свідомості, показати характерні закономірності періодів еволюції історичної свідомості, висвітлити проблеми соціального функціонування історичної свідомості.

Ступінь розробленості проблеми. Серед дослідників, які займалися проблемами історичної свідомості необхідно виділити С.Алексєєва [1], М.Барга [5], А.Гулигу [9], В.Єльчанінова [11], А.Самієва [19], Ж.Тощенко [21] та ін. Варто також згадати сучасних українських дослідників, які в певній мірі вивчають національні особливості історичної свідомості – О.Антонюка [3], В.Вашкевича [8], І.Попову [16], М.Поповича [17] та ін. Крім цього, хотілося б згадати видатних вчених В.О.Ключевського [12] і В.К.Липинського [14], які безпосередньо вивчали теоретичні питання сутності та важливості історичної свідомості.

Свідомість сучасної людини є продукт історії. Еволюція свідомості становить частину загального процесу розвитку і суспільно-громадської діяльності людства. У результаті соціально-історичного поступу свідомість послідовно проходить декілька етапів. Найважливішими, на нашу думку, при вивченні історичної свідомості є три етапи розвитку свідомості: міфологічна або архаїчна, традиційна або релігійна, урбаністична або раціональна свідомість.

Три історичних типи свідомості, які соціально детерміновані, мали і мають соціальні функції й критерії, а також виступають цінностями для людей, але вони не є повністю сталими і послідовно змінюються. Кожний наступний представляє вищий ступінь людської свідомості. Разом з тим попередній ступінь у розвитку свідомості неправомірно трактувати як примітивний, елементарний. Правильно, на наш погляд, буде розглядати типи свідомості як історично і соціально обумовлені конкретні форми свідомості, які повністю, чи до певної міри, задовольняли потреби та інтереси даного суспільства. „Примітивна” міфологічна свідомість ніяким чином не примітивна, однак вона суттєво відрізняється від сучасної раціональної свідомості.

Отож, можна припустити, що у кожному з типів свідомості наявні елементи, фрагменти інших видів свідомості. Міфологічній свідомості відоме число, хоча абстрактність числових уявлень відносна: людина уявляла собі не числа взагалі, а лише числа деяких предметів. Традиційна свідомість зберігає компоненти міфологічної свідомості: велике значення мають міф, обряд, ритуал. Але разом з тим у ній вже простежуються елементи наукової свідомості – з'являються перші описи закономірностей природи, суспільства і мислення, які зайняли своє місце в історії науки.

Причиною того, що свідомість на кожний даний момент постає у вигляді нашарування, в якого наявні фрагменти усіх історичних типів свідомості є діалектичний характер розвитку свідомості. Еволюція свідомості відображає дану діалектику, тобто припинення функціонування попереднього типу відбувається одночасно із збереженням всього того цінного і прогресивного, а подекуди й поганого та недоцільного, яке в ньому було. Традиційний тип свідомості, що прийшов на зміну міфологічному, зберігає деякі його якості, а раціональний тип свідомості, який приходить на зміну традиційному, наслідує не тільки певні якості традиційного, але й окремі особливості міфологічної свідомості.

Аналіз природи історичного пізнання неможливий без попереднього звернення до витоків історико-наукових уявлень, які на певному етапі суспільного розвитку сформувались у відносно специфічну систему знань людей про своє минуле, яку можна визначити за допомогою поняття історична свідомість. Будучи відображенням, чи навіть правомірно твердити, інтерпретацією об'єктивної дійсності, історична свідомість є продуктом тривалого суспільно-історичного розвитку, довгочасної еволюції, наповненої не тільки поступовим нагромадженням нового, але й трансформаціями якісного порядку у свідомості суспільства.

Проблема визначення сутності, часу та умов зародження і становлення історичної свідомості являє собою нелегке завдання. В історико-філософській та певною мірою соціологічній літературі існує декілька думок з цього приводу. Деякі автори (А.Гулига [9], А.Самієв [19] та ін.) дотримуються точки зору, що історична свідомість почала формуватися в глибоку давнину у формі міфології. А.Гулига відзначає, що „вона (історична свідомість) виникає в надрах найстародавнішої форми

духовного життя суспільства – міфології” [9, с.10]. Такої ж думки, щодо появи елементів історичної свідомості та усвідомлення певною мірою стародавніми предками свого історичного буття в далекому минулому притримуються також і сучасні дослідники. Серед них варто назвати С.Алексєєва [1, с.99] і Г.Бандальєра [4, с.85].

Дещо іншої точки зору щодо зародження історичної свідомості дотримується В.Устьянцев. Він пише; „Початкова форма уявлень про історичний процес виникає в надрах класового суспільства і проявляється в послідовному хронологічному відтворенні найбільш значимих суспільних явищ у формі письмових повідомлень” [22, с.39–40].

Існує також думка, що історична свідомість – здобуток ще пізнішого часу. Наприклад, І.Анісімова [2], М.Барг [5], А.Гуревич [10] та ін. дослідники вважають, що вона почала складатися у пізньому Середньовіччі. В основі їх концепції ідея історичної свідомості, яка ототожнюється з усвідомленням суспільного плину часу як об’єктивної реальності в його соціально-історичній формі. З огляду на це, потрібно уточнити, що історична свідомість – це не тільки усвідомлення часу, а й характеру соціальної спадкоємності в суспільному розвитку і, разом з цим, – оцінка та переживання минулого.

Думається, що така різноманітність у поглядах на природу історичної свідомості пояснюється перш за все тим, що в основу проблеми поставлені різні засади: в одному випадку – це ті або інші елементи історичної свідомості, а в іншому – щось єдине ціле, визначена система. Науковий аналіз дослідження цих непростих питань доводить, що їх слід розглядати у взаємодії та взаємодоповненні гіпотез походження історичної свідомості.

В історії людства існували різні форми закріплення історичного досвіду та пам’яті: міф, епос, хроніка, наукова історіографія. Звідси можна погодитися, що першою формою свідомості і культури як способу осмислення світу постає міф. Німецький філософ Шелінг відзначав, що міфологія – це ринний етап історії людства, де фіксувались та передавались з покоління в покоління свідчення про походження світу, роду, племені, народу. Всякий міф є спогадом про події минулого, але міф не може бути розповіддю чисто історичною. На відміну від історичного оповідання, міф не потребує ніяких доказів і підтверджень, він не осмислюється раціональними засобами. Але не дивлячись на це, елементи міфологічної свідомості неминуче супроводжують людство протягом усієї його історії.

Велике значення в цей період відіграють традиції, які були, мабуть, першими формами духовно-практичного освоєння світу. Встановлюючи зв’язок між поколіннями, традиції з часом набули відносної самостійності свого існування, про що свідчить той факт, що зв’язки і відносини, породивши традиції, докорінно змінюються або зовсім зникають, а традиції залишаються. Традиція як буденна форма історичної свідомості дійшла до наших днів і продовжує відігравати важливу роль у збереженні спадкоємності між поколіннями, передачі досвіду в спадщину. Підкреслюючи значення традицій для розуміння соціально-історичного процесу, М.Бердяєв писав: „Суть історії можна досягнути через традицію, яка являє собою творчий зв’язок між минулим і сучасним” [7, с.87]. Очевидно разом з традиціями виникають і складаються дуже близькі за функціями форми свідомості буденного рівня, які безпосередньо мають вплив на практичну життєдіяльність людей – звичаї та обряди.

Звичайно, дані чуттєво-практичні форми свідомості не носять самостійного характеру і містять у собі більше художньої, релігійної, моральної свідомості. Важливо підкреслити, що навіть у своїх елементарних „неісторичних” проявах історична свідомість стала духовним вираженням факту величезного значення – виникнення на Землі нового, якісно відмінного від природного, а саме соціального, власне історичного, світу.

Історична свідомість, на відміну від міфологічної, припускає лінійний і необоротний час. Для цієї свідомості центральною є ідея розвитку, еволюції, у ході якої виникають принципово нові події і ситуації. Вже в епосі відбувається руйнування міфу. На відміну від міфу, епос – продукт історичного часу, коли свідомість виходить із кола міфологічних, традиційно-позачасових уявлень.

З виникненням писемності люди почали фіксувати найважливіші події в їхній часовій послідовності, в хронологічному порядку. Так з’являються перші хроніки, аннали, літописи. Перетворення простої реєстрації подій на історію – це є перші спроби наукового осмислення історичного розвитку, що впливали на рівень історичної свідомості тогочасного суспільства. Глибинні й якісно нові перетворення пов’язані з іменами грецьких мислителів Геродота і Фукідіда, котрі, вивчаючи конкретні причини та передумови подій, що відбувалися, намагалися розкрити їх механізми і соціальну значимість. У своїх працях вони використовують географічні та історичні факти, намагаються виявити зміст історичних та соціальних явищ, розробляють, особливо Фукідід, (можна виділити його роботу „Про Пелопонеську війну”) [19, с.77] наукові підходи до вивчення і застосування документальних джерел в історичному дослідженні. Значення античності при дослідженні історичної свідомості полягає і в тому, що вона породила початки історіографії,

історичного опису, розмежувавши їх від міфології та піднявши „до ступеня осмислення розповіді і пояснення історичних подій як людських діянь” [13, с.81].

Однак слід зазначити, що античній історичній свідомості не притаманна ідея про зміст і спрямованість історичного процесу як єдиного цілого, відсутнє поняття соціальної значимості історичних змін, які відбувалися. Люди сприймали світобудову статично, як довершений, гармонійний космос і не сприймали історичного процесу послідовних змін, їм притаманне циклічне розуміння історії. Вони не знали „історію”, вони знали „історії”. На це звертає увагу відомий дослідник стародавньої історії А.І.Немировський [15, с.118–127].

Істотні зміни в історичній свідомості сталися в епоху Середньовіччя. Саме в цей період у змісті історичної свідомості проявляється така надзвичайно важлива риса як усвідомлення соціального часу, як часу історичного. Цим був зроблений перший крок до сучасного розуміння типу історизму. Також проявляється тенденція до систематизації історичних знань, простежуються спроби критичного аналізу джерел, з’являються сюжети наукового відтворення минулого.

Важливе значення при дослідженні історичної свідомості епохи Середньовіччя має християнство. Доцільно звернути увагу на декілька істотних моментів з приводу цього твердження. По-перше, ідея божественного управління історією виводить історичну свідомість та історичне мислення за рамки діянь окремих індивідів, спонукає оцінювати соціально-історичний процес як цілісність. З одного боку, в історії діє людина і все, що відбувається з нею, робиться з її волі; з іншого боку, істинний творець історії – Бог, який впливає на волю та результати діянь людей. Історія, таким чином, перестає бути сферою індивідуальної необґрунтованості та довільності, набуває якіснішої структури і спрямованості.

По-друге, такий погляд на історичний розвиток націлює дослідників у наш час на перегляд ролі і місця в історії її діячів. Якщо все створено Богом, то і самі вони як індивідуальні, так і колективні (групи людей, народи, нації) повинні розглядатися в їх соціально-історичних функціях, тобто як змінні, еволюційні, минулі. До прикладу, для християнського мислителя Рим – уже не „вічне місто”, сутність якого для античної свідомості була завжди незмінною і тривкою за різних історичних обставинах. Він розуміється тільки як один із ступенів божественного діяння.

Третій момент – універсалізм християнської концепції на відміну від партикуляризму античної історіографії. Всі люди і народи рівні перед Богом, а звідси висновок, що історія кожного окремого народу – одиничне явище і зрозуміти його до кінця можливо лише в умовах розгляду на загальному провиденційному рівні.

Безумовно, що такі ідеї християнства як однорідність людства, тісний зв’язок етики індивідуальної та соціальної, історія як одна з головних умов повного розкриття істини віри, початок оформлення історичної свідомості як особливого духовного утворення стали новим словом у порівнянні з античною історичною думкою, проявилися невід’ємною частиною історичної свідомості не тільки для Середньовіччя, але й для наступних поколінь. Проте буде вірним зазначити, що інтерпретація ряду ідей у християнській догматиці, які, до певної міри, залишалася залежними від міфології не давали повної можливості трактувати їх з наукової точки зору. Цим також пояснюється суть і специфіка внеску християнської думки у становлення історії як науки та її впливу на історичну свідомість протягом віків.

Епоха Відродження і, особливо, Просвітництва підготували нове розуміння історії як процесу. З плином соціального часу історична свідомість набуває нових якостей, які виявили себе у високому статусі історія в тогочасному суспільстві. Відомий дослідник, який безпосередньо займався проблемами соціального значення історичної свідомості, М.А.Барг писав: „... авторитет історії був загальноновизнаним, а її вердикти досить незаперечні, що в очах сильних світу цього історія поступалася лише теології. Придворний священик і придворний історик в однаковій мірі розпоряджалися посмертними долями правителів: перший на небі, другий на землі... . Історія займала інтелектуальний трон, а філософія і поезія, які стояли обіч, прислуховувалися до неї з благоговінням... . Ні раніше, ні пізніше з подібною оцінкою ролі і значення історії в європейській культурі ми не зустрічалися” [6, с.14–5]. Нове сприйняття соціально-історичного часу створило фундамент для появи ідеї прогресу. У науку входять принципи історизму й еволюціонізму, котрі дозволили розглянути світ у розвитку, а людину і людське суспільство як утворення, що історично змінюються. Основним змістом історії було визнано послідовний розвиток культури і соціально-економічних інститутів. Наслідком наукових відкриттів XVII-XVIII ст. стало формування нового класичного типу науки і становлення сучасного типу історії як науки. Історична свідомість формується як самостійна галузь суспільної свідомості.

Новим етапом розвитку історичної свідомості стало XIX ст. пов’язане із становленням соціологічних знань (з 30-х рр. XIX ст. розпочинає свою наукову діяльність засновник сучасної соціології О.Конт), а історики, з одного боку, намагаються подолати описовість та підвести

соціально-історичний процес під загальні соціологічні схеми (позитивізм), а з іншого – прагнули описати минуле „таким, яким воно було” (Л.фон Ранке).

Таким чином, історія поступово перетворилася із простих розповідей про минуле в науку зі своїми об'єктом, предметом, методами дослідження. Все більшої вагомості набуває синтез і взаємодоповнення історичних знань з соціологічним, коли саме останні допомагають побачити, зрозуміти і усвідомити минулі події очима сучасних поколінь.

Розглядаючи проблеми еволюції і важливості історичної свідомості в суспільстві, необхідно звернутися до наукової діяльності В.О.Ключевського, який безпосередньо займався конкретними теоретичними питаннями функціонування історичної свідомості. В.Ключевський вбачав в історичній свідомості невід'ємну складову життя і діяльності суспільства, яке претендує на визнання себе як цивілізованого. Історична пам'ять, історичний досвід, історичне минуле у вченого – все це складові позитивного розвитку і стабільності держави і громадянського суспільства. „Той народ, який не знає свого минулого, немає майбутнього” [12, с.291] – такий жорсткий, але справедливий висновок робить В.Ключевський. Вивчати історію зовсім не означає лише запам'ятовувати минуле й переказувати зміст історичного матеріалу. Вивчати історію означає усвідомлювати минуле, пізнавати закони суспільного буття, мислити. Без такого підходу до вивчення історії, без осмисленого усвідомлення минулого як свого рідного і близького (в цьому відношенні потрібно також згадати ідеї щодо національних особливостей історичної свідомості Д.І.Донцова), яке завжди мало вплив не тільки на сучасність, але й на майбутнє, повноцінний розвиток суспільства неможливий. Так розуміє важливість і цінність історичної свідомості для суспільно-історичного розвитку В.О.Ключевський, а в підтвердження цього він пише: „Той народ знає свою історію, де хід і розуміння рідного минулого є надбанням загальної народної свідомості і де ця свідомість минулого є звичайний акт мислення... . Все минуле – тільки складова тієї суми, яку ми називаємо сучасним, а майбутнє – тільки ряд неминучих наслідків сучасного” [12, с.239].

Дослідженню історичної свідомості (особливо її національної специфіки) присвячено ряд філософсько-історичних та соціологічних праць В.К.Липинського.

Основою всякого соціально-історичного життя, за В.Липинським, є три основні позиції: традиція, аристократія і нація. „Традиція” в його розумінні не є „традицією нерухомості”, тобто спокійне, пасивне життя в межах сталих, нерухомих, статистичних форм. Суть традиції в її творчому характері, вона являє собою активний рух, який спрямований на „боротьбу і творення нового, базуючись на традиції, із неї виходячи” [23, с.53].

Аристократія – це „та група найкращих у даний історичний момент серед нації людей, які найкращі серед неї тому, що власне вони в даний момент є її організаторами, правителями і керманічами нації” [14, с.77]. Іншими словами, аристократія – це не щось наперед дане, а люди чи групи людей, що повинні створити себе, виправдати своє право на існування і захист інтересів свого народу.

Своєрідним у В.Липинського є поняття нації. „Ніхто нам не збудує держави, коли ми її самі не збудуємо, і ніхто з нас не зробить нації, коли ми самі нацією не схочемо бути” [23, с.55]. Досить справедливі та актуальні слова саме зараз.

Незвичайне й оригінальне визначення дає В.Липинський українцеві. Він пише, що „українцем, своїм близьким, людиною однієї нації є кожна людина, що органічно (місцем осідку і праці) зв'язана з Україною, не українцем – є мешканець іншої землі” [23, с.55]. З таким трактуванням можна й не погодитися, тим більше, що воно не є остаточним і єдино правильним. Але те, що в основі його лежить свідоме переконання, що почуття любові й поваги до рідного краю, як органічної цілісності, і зв'язок з рідною землею є необхідною та можливою передумовою найтіснішої єдності нації, не повинно викликати сумнівів.

Важливим моментом в історико-соціологічних доробках В.Липинського є його звернення до такого поняття, як історична пам'ять. Без історичної пам'яті не може існувати людина і народ взагалі. Якщо в нації немає історичної пам'яті вона перестає функціонувати як органічна одиниця історичного процесу, стає немовби „мертвою”. Щоб такого не сталося, повинно формуватися і утверджуватися почуття поваги до цінностей минулого і до людей, які були носіями цих цінностей.

Дослідження еволюції та розуміння суті історичної свідомості буде не повним, якщо не розглянути проблеми соціального функціонування даного суспільно-історичного феномену. Існує декілька теоретичних підходів щодо його вивчення.

Ряд вчених розглядають історичну свідомість як засіб запам'ятовування. Вони акцентують увагу на функції соціальної пам'яті [11].

Іншої точки зору притримується М.А.Барг [5]. Він вважає помилковим зведення історичної свідомості лише до соціальної пам'яті, тому що це призводить до значного звуження змісту, важливості та функцій історичної свідомості, ототожнює її тільки з досвідом минулого, позбавляючи виміру сучасного і майбутнього. Вчений виходить з того, що знання минулого – лише одна із

складових історичної свідомості, іншими складовими є сучасність і майбутнє. Він дотримується думки, що історична свідомість вбирає в себе три виміри соціально-історичного часу – минуле, сучасне, майбутнє. Думається, що саме ця проблема є ключовою в розумінні механізму усвідомлення історичного поступу людського суспільства і М.Барг безумовно має рацію, коли історичну свідомість розглядає як триєдину духовну якість. Зазначимо, що якщо історія вивчає минуле, то соціологія допомагає їй розібратися в сучасному і майбутньому, так як саме соціологічні знання і соціологічне пізнання спрямоване на вивчення сучасних явищ і процесів та прогнозування можливих суспільних зрушень у майбутньому. Іншими словами можна сказати, що саме соціологічний підхід підкреслює важливу якість історичної свідомості – можливість включення сучасного в історичну перспективу.

Ряд авторів дотримуються думки, що історична свідомість виступає передумовою самосвідомості суспільства. В цьому плані варто згадати А.І.Ракитова, який відзначає, що „дослідження впливу історичної свідомості на процес формування соціальної самосвідомості дозволяє глибше зрозуміти саму природу історичної свідомості” [18, с.9].

Існують думки, зокрема В.М.Вашкевича, який припускає, що „феномен історичної свідомості охоплює історичні знання, розуміння й ставлення людей до історичного минулого” [8, с.122], тим самим підкреслюючи можливості історичної свідомості як ціннісної орієнтації окремого індивіда чи соціальної спільноти, так і суспільства в цілому.

Отже, вчені, які займалися вивченням історичної свідомості, досліджуючи тенденції становлення світового історичного процесу, намагалися знайти в ньому раціональне зерно і місце історичного минулого, історичного досвіду, історичної пам'яті. Аналізуючи феномен історичної свідомості і пов'язані з нею соціальні відносини, вони приходять до висновку важливості, вагомості та значення функціонування історичної свідомості в суспільстві. Якщо ми хочемо зберегти надію чогось навчитися в історії, а не шукати в ній дзеркального відображення лише потрібних нам інтересів і цінностей, то саме рівень історичної свідомості допомагає реалізовувати досвід історичного минулого для наступних поколінь.

Таким чином, еволюція історичної свідомості пройшла шлях від „нестерпності” історії, втіленої в міфі, через наступні форми розумової „втечі” від історії – до наукового історичного оптимізму. Поява науково розвинутої історичної свідомості – віха епохальної важливості в історії не тільки науки, але й світової культури. В ній засвідчено усвідомлення суспільним індивідом факту, що його життєдіяльність можлива тільки у зв'язку з пам'яттю історії, за допомогою якої він отримує можливість діяти і мислити. Історична форма такої свідомості виступає найбільш надійним духовним важелем відмінності людини у світі природи, рівня її самосвідомості та культури.

Підсумовуючи процес становлення і дослідження історичної свідомості можна прийти, на нашу думку, до висновку, що в логічному плані він постає у вигляді взаємозв'язаних і взаємозумовлених етапів. Кожний з них являє собою певну цінність для людства, а також ступінь проникнення і заглиблення в зміст соціально-історичних процесів.

Література

1. Алексеев С.В. От предания к летописи: эволюция исторического сознания древних славян // Вопросы истории. – 2006.– №1.
2. Анисимова И.И. Историческое сознание как феномен культуры // Сознание и диалектика познания.– Иваново: Изд-во Иванов. ун-та, 1986.
3. Антонюк О.В. Деякі питання формування історичної самосвідомості українського народу // Укр. історичний журнал. – 1993.– №11–12.
4. Бандальер Г. Феномен міфу // Вісник НАН України. – 2006.– №1.
5. Барг М.А. Эпохи и идеи. Становление историзма. – М.: Мысль, 1987.
6. Барг М.А. Шекспир и история. – М.: Наука, 1979.
7. Бердяев Н.А. Моё философское мировоззрение // Философские науки. – 1990. – №6.
8. Вашкевич В.М. Життєві цінності у структурі історичної свідомості сучасної студентської молоді // Практична філософія. – 2004. – №4.
9. Гулыга А.В. Искусство истории. – М.: Современник, 1980.
10. Гуревич А.Я. Об исторической закономерности // Философские проблемы исторической науки. –М.: Наука, 1969.
11. Ельчанинов В.А. Историческое сознание и проблемы его формирования // Закономерности формирования общественного сознания. –Барнаул: Изд-во Алтайск. ун-та, 1984.
12. Ключевский В.О. Афоризмы. Исторические портреты и этюды. Дневники.- М.: Мысль, 1993.
13. Кон И.С. Философия и методология истории. –М.: Прогресс, 1977.
14. Липинський В. Листи до Братів-Хліборобів. Про ідею і організацію українського монархізму // Філософська і соціологічна думка. –1991. – №10.

15. Немировский А.И. Рождение Клио: у истоков исторической мысли. –Воронеж: Изд-во Воронеж. ун-та, 1986.
16. Попова И.М. Представление о настоящем, прошедшем и будущем как переживание социального времени // Социс. –1999. – №10.
17. Попович М.В. Українська національна ідея // Вісник НАН України. – 2005. – №8.
18. Ракитов А.И. Историческое познание. –М.: Политиздат, 1982.
19. Самиев А.Х. Генезис и развитие исторического сознания. –Душанбе: „Дониш”, 1988.
20. Тош Д. Стремление к истине. Как овладеть мастерством историка.- М.: „Весь мир”, 2000.
21. Тощенко Ж.Т. Историческое сознание и историческая память. Анализ современного состояния // Новая и новейшая история. –2000. –№4.
22. Устьянцев В.Б. Социальная память и начало исторического знания // Философские вопросы социального познания. –Саратов: Изд-во Сарат. ун-та, 1980.
23. Чижевський Д.І. В.Липинський як філософ історії // Філософська і соціологічна думка. – 1991. – №10.

Summary

Volodymyr Perzhun

The background and evolution of historical consciousness: historically sociological aspect

This article is devoted to the problems of origin and evolution of historical consciousness, and scientific approaches to the investigation her nature and essence.

УДК 316.42

© Ганна Горобець
м. Дніпропетровськ

СВІТОГЛЯДНА ФУНКЦІЯ РЕЛІГІЇ І ЦЕРКВИ В СУЧАСНОМУ УКРАЇНСЬКОМУ СУСПІЛЬСТВІ: СОЦІОЛОГІЧНИЙ ПОГЛЯД

Стаття присвячена специфіці світоглядної функції релігії і церкви в сучасному українському суспільстві. Автор розглядає погляди класиків на призначення цих соціальних інститутів. Робиться спроба розвести категорії церква і релігія, аналізується особливість релігійної моралі, що чинить соціалізуючу дію на український соціум.

Ключові слова: релігія, церква, світоглядна функція, релігійна мораль, секти, девіантна поведінка.

Актуальність дослідження. Проблема соціального характеру релігії у її функціональності була актуальною протягом всього розвитку соціології. У сучасному українському суспільстві важливе місце належить релігії, її положенню не лише в суспільстві, але і державі, її співвідношенню з політикою, мораллю, правом, економікою та іншими сферами життя. Соціальна роль релігії, на наш погляд, реалізується у функціях церкви, які мають соціальний характер, на відміну від внутрішньоцерковних функцій по здійсненню релігійного культу і управлінню справами церкви.

Так, М. Вебер, наприклад, відокремлює релігійні погляди індивідів від соціальної основи, від соціальних стосунків, які визначаються виключно свідомістю індивідів. Цінність релігії він бачить в «артикуляції найглибших мотивів індивідуальних людських дій» [1, с.603]. Суспільство, вважає класик соціології, потребує релігію, оскільки вона - соціальний факт і будівельний матеріал будь-якого суспільства [2]. У той же час, він визнає і можливість впливу соціального чинника на формування релігії, її інститутів. Серед соціальних функцій церкви Вебер вважає головним консолідує та інтегрує, які здатні об'єднувати суспільство, не допускати соціальних конфліктів і революційних потрясінь.

Питання взаємозв'язку і відмінності між священним та світським досить глибоко дослідив Е. Дюркгейм, за яким людина сама створила дуалізм духу й матерії, природи й історії, священного й земного. Відчуття й емоційні зв'язки, що поєднують людей, стверджував він, утворюють ядро будь-якого соціального існування. На його думку, релігія – прояв соціального життя, мета якого – піднесення людини над самою собою і перенесення її у вище життя в порівнянні з тим, в якому вона перебуває [4, с.217]. Релігійна і суспільна свідомість, по суті, ним отожднюють. Всі форми суспільної свідомості, за цією концепцією, породжені релігією. Звідси він зробив висновок, що релігія є свідомістю суспільства, яка допомагає людям у формуванні й реалізації функції світогляду [4, с.32].